

مختصری از شرح حال و کتابشناسی بخشی از آثار حکیم نزاری قهستانی

دکتر مرادعلی واعظی^۱

دکتر احمد لامعی^۲

سمیه اقبالی نسب^۳

چکیده

حکیم سعدالدین نزاری قهستانی یکی از شاعران مهم ولی غیر نامبردار ایرانی در سده‌های هفتم و هشتم هجری قمری، که نام وشهرت و نیز آثارش منزوی و متروک مانده و درانزوا و گوشه‌گیری می‌زیسته است و پس از عمری فعالیت‌های ادبی، دینی و دیوانی، در عصر کشمکش‌های سیاسی ناشی از حمله مغول و اختلاف آنان، با دلی شکسته و تنی رنجور چشم از جهان فروبست. از آنجا که در هر تحقیق و نوشته‌ای استفاده از منابع و کتب مختلف کاملاً مهم و حائز اهمیت است پژوهش مختصر نگارنده می‌تواند در تدوین و ارزیابی کتاب‌ها و کتابشناسی‌ها استفاده شود و تا حدودی راهنمای نویسندگان، محققان، منتقدان و مخاطبان آن‌ها باشد و فعالیت‌های علمی مربوط را هدفمند و یکدست کند.

واژه‌های کلیدی: کتابشناسی، حکیم نزاری، شرح حال، آثار

مقدمه

حکیم سعدالدین نزاری قهستانی فرزند جمیل الدین از حکما و شعرا و گویندگان بزرگ است که در قرن هفتم و اوایل قرن هشتم هجری می‌زیسته است. این حکیم فرزانه در یکی از سالهای آشوب و فتنه، مقارن حمله نهائی مغولان که برای اتمام فتح ایران و قلع و قمع و برانداختن اسماعیلیه با همکاری فتوادلهای بزرگ مأمور شده بود در سرزمین قهستان، در کانون جنگ وجدال زمانه، درقریه فوداج از روستاهای دامنه کوه باقران بیرجند، در خانواده‌ای مذهبی دیده به جهان گشود. تذکره نویسان و محققان وی را مردی حکیم و محقق و نیکو طبع دانسته‌اند ولی گویا بدلیل اعتقاد به شیعه اسماعیلی، نام، شهرت و آثارش ناشناخته و متروک مانده و درانزوا و گوشه‌گیری می‌زیسته است. در اینجا با توجه به اهمیت کتابشناسی در تهیه منابع کتابخانه‌ای، سعی شده تا بر مبنای چارچوبی مشخص منابع تنظیم شوند تا از اتلاف زمان و هزینه، یکدست نبودن ساختار و ارزیابی سطحی

Ma.vaezi@birjand.ac.ir

۱. عضو هیئت علمی گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه بیرجند

۲. عضو هیئت علمی گروه عربی دانشگاه بیرجند

Somaeh2012@yahoo.com

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی دانشگاه بیرجند

جلوگیری شود، لذا هدف پژوهش حاضر استاد به منابع موجود در کتابخانه ها و ارائه کتابشناسی و ارائه تحلیلی بر چند منبع از کتب معرفی شده می باشد.

شرح حال

« حکیم سعدالدین بن شمس‌الدین نزاری بیرجندی قهستانی»، از سرایندگان بزرگ نیمه دوم سده هفتم و آغاز قرن هشتم، وی در سال ۶۵۰ هجری قمری در قریه فوداج از توابع شهرستان بیرجند متولد شد. وی پس از پایان تحصیلات مقدماتی خود در بیرجند، به مطالعه ادبیات و علوم متداول زمان خود در قهستان پرداخت، او از جوانی به شغل دیوانی روی آورد، در سال ۶۷۸ هجری قمری به آذربایجان، ایران، گرجستان، ارمنستان و باکو رفت و پس از دو سال به قهستان بازگشت و به خدمت امرای خاندان کرت در آمد، اما معاندان وی، ملوک کرت را بر وی برانگیختند تا جایی که معزول و اموالش مصادره شد. نزاری سالهای پایان عمر خود را در انزوا و گوشه گیری گذراند و به شغل کشاورزی پرداخت. در نام وی و پدرش در برخی منابع اختلاف وجود دارد، گویند که از فرقه اسماعیلیه و از مریدان نزار بن مستنصر بالله فاطمی در مصر بود. وی دارای ۳ فرزند پسر بود که یکی از آنها در عنفوان جوانی در گذشت.

بسیاری از شعرا و نویسندگان از جمله جامی، شاعر و عارف نامدار سده نهم معتقد است که حافظ از شیوه نزاری پیروی کرده است و برخی اشعارش را به تقلید از این حکیم بزرگوار سروده است.

نزاری هم عصر سعدی نیز بوده است. در کتاب تاریخ آل یاسر مشهور به حسامی واعظ، ضمن بیان هم عصری حکیم نزاری با سعدی آمده است که، این دو با هم در شیراز و بیرجند صحبت داشته‌اند و شیخ یکی دو نوبت به عشق صحبت با او از شیراز به بیرجند آمده و ذکر او را در منظومات خود آورده است.

تالیفات مهم حکیم نزاری عبارتند از: دیوان نزاری، سفرنامه، ادب‌نامه، ماجرای شب و روز، مثنوی ازهر و مزهر و دستورنامه که مشهورترین مثنوی نزاری می‌باشد، وی آنگونه که در منابع مختلف ذکر شده یکی از نخستین پدید آورندگانی است که، قالب شعر را برای بیان، و اصطلاحات صوفیه را برای ابراز عقاید و اندیشه های اسماعیلی خود برگزیده، که در اساس بازتاب تعالیم و آموزه های دوره الموت است. حکیم نزاری در سال ۷۲۰ و یا ۷۲۱ قمری چشم از جهان فروبست، آرامگاه وی در بیرجند و در خیابانی که به نام و افتخار او نامگذاری شده، واقع شده است.

کتابشناسی آثار

- احمدی بیرجندی، احمد. (۱۳۷۲)، «دیوان حکیم نزاری»، نشریه کیهان فرهنگی، شماره ۵، صص: (از ۱۳۵ تا ۱۳۷)

- آذر، لطفعلی بیگ، (۱۳۳۹)، آتشکده، ویراستاری حسن ناصری، گیلان: بی نا
- اقبال، عباس، (۱۳۴۱)، تاریخ مفصل ایران، تهران: بی نا
- اینانلو خاجلو، اعظم، (۱۳۹۲، ۱۶:۴۵/۱۲/۱۰)، «موسیقی شعر در دیوان حکیم نزاری قهستانی»، تهران: *(دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی کرج)*، kiaou.ac.ir
- ابو جمال، نادیه، (۱۳۸۲)، بقای بعد از مغول (نزاری قهستانی و تداوم سلطنت اسماعیلی)، ترجمه فریدون بدره ای، تهران: فرزانه
- اسماعیلیان در طول تاریخ طولانی خویش سنت های ادبی و فکری مختلفی پدید آوردند و به فرهنگ و تفکر اسلامی کمک فراوانی کردند. یک سنت دینی ممتاز نزاری بر پایه زبان فارسی در طی دوره الموت، هنگامیکه اسماعیلیان ایران دولتی از آن خویش که مرکز آن در الموت بود ایجاد کردند، بوجود آمد. هدف عمده این اثر نیز بررسی اوضاع و احوال جامعه اسماعیلی پس از غلبه مغول بر ایران در نیمه قرن هفتم تا سیزدهم است.
- ابو جمال، نادیه، (۱۳۸۲)، اسماعیلیان پس از مغول، ترجمه محمود رفیعی، تهران: هیرمند
- بدره ای، فریدون، (بی تا)، *ادبیات اسماعیلی، تهران: بی نا*
- این رساله دربرگیرنده چگونگی ارتباط حکیم نزاری با فرقه اسماعیلیه است در این قسمت مدخل بحث را بر قراین موجود غیر از دیوان حکیم نهاده، سپس به بررسی تمام اشعار چاپ شده نزاری که به نحوی با آراء اسماعیلیان در ارتباط می باشد پرداخته است.
- بایوردی، چنگیز، (۱۳۷۰)، زندگی و آثار نزاری، ترجمه مهناز صدری، تهران: علمی
- حکیم نزاری قهستانی، سعدالدین بن شمس الدین، (۱۳۷۱)، دیوان حکیم نزاری، تصحیح مظاهر مصفا و محمود رفیعی، ج ۱، تهران: علمی، ج ۱
- حکیم نزاری قهستانی، سعد الدین بن شمس الدین، (۱۳۷۳)، دیوان حکیم نزاری، تصحیح مظاهر مصفا و اهتمام محمود رفیعی، ج ۲، تهران: صدوق، ج ۱
- اشعار حکیم، نمودار اندیشه های ناب اسماعیلی اوست. حافظ رند فرزانه ی شیراز بی آنکه از حکیم نزاری اسمی بیاورد، از اشعار و افکار او مایه ها برگرفته است، از اینروست که اشعار حافظ این همه مورد توجه اسماعیلیان قرار داشته و دارد.
- حکیم نزاری قهستانی، سعد الدین بن شمس الدین، (۱۳۹۲)، ادب نامه، به کوشش دکتر محمود رفیعی، تهران: هیرمند
- ادب نامه بر وزن شاهنامه حکیم طوس (در بحر متقارب) سروده شده است، این کتاب به دوازده باب تقسیم شده که در اوایل سال ۶۹۵ هجری قمری برای شمس الدین علی شاه سروده شده است، محتوای منظومه ادب نامه

در مورد چگونگی رفتار وزیران و منشیان و دیگر درباریان در برابر شاه است، هرچند که نزاری، کلیه اشخاص را بدو از خدمت‌گری در برابر بر حذر می‌دارد، لیکن نزاری در پوشش چنین منظومه‌ای، به بیان سخنان نصیحت آمیز به همراه نقل حکایت‌هایی که در بطن آنها به جنبه‌های اجتماعی و تربیت اخلاقی که مدنظرش بوده است، می‌پردازد.

برای تصحیح و چاپ این کتاب، از دو نسخه خطی استفاده شده است:

۱ - نسخه خطی ادب‌نامه موجود در مجموعه (کلیات) آثار نزاری که در بخش انستیتوی ملل آسیایی فرهنگستان روسیه (در کتابخانه سن‌پترزبورگ (لنین گراد سابق) محفوظ است و در سال ۸۳۷ هجری کتابت شده است. (نسخه A)

۲ - نسخه خطی ادب‌نامه موجود در مجموعه (کلیات) آثار نزاری که در مخزن نسخ خطی انستیتوی زبان و ادبیات فرهنگستان علوم تاجیکستان (در شهر دوشنبه) نگهداری می‌شود و در سال ۹۷۲ هجری کتابت شده است. (نسخه B)

نکته مهم و قابل ذکر آن است که نسخه A در واقع نسخه خطی وقفی شاهان صفوی است که بر بقعه شیخ صفی‌الدین اردبیلی وجود داشته است، این مجموعه بر اثر حوادثی (چون جنگ‌های ایران و روس و یا اشغال ایران در هنگام جنگ جهانی دوم) به تاراج رفته و سر از سن‌پترزبورگ (لنین گراد سابق) در آورده است. نسخه عکسی از این نسخه خطی در کتابخانه دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه ایران موجود است، در خصوص متن و بطن ادب‌نامه، آن چنان که دکتر چنگیز - غلام‌علی بایوردی در کتاب تحقیقی خود به نام «زندگی و آثار نزاری» اشاره داشته، چنین آمده است: "نیاز به چنین مجموعه اخلاقی که دستورات آن می‌توانست ملاک رفتار درباریان نسبت به شاه قرار گیرد، کاملاً احساس می‌گردید و از همین رو نیز بنا به گفته خود شاعر، یکی از دوستان از او خواسته بود که کتاب «گنج خرد» را به نظم درآورد. ادب‌نامه را نزاری به قصد رفع سوء ظن شاه از خود و جلب عنایت اوسروده است، در این جهت شاعر می‌کوشد تا تهمت‌هایی را که بر اثر دسائس حاسدان و مقتریان درباری، بر او وارد شده را رد کند.

ادب‌نامه شامل یک مقدمه و دوازده باب است که عناوین آن در نسخه B آمده است، او که اخلاقیات را در ارتباط با موقعیت‌های اجتماعی بررسی می‌کند، عقیده دارد که سعادت را باید بر روی زمین و در میان مردمان جستجو کرد؛ نه از طریق دوری جستن از واقعیات اجتماعی، بلکه از طریق برداشتن و رفع تناقضات اجتماع.

بر حسب عقیده نزاری، انسان بالفطره نیک و نجیب است و علت این که انسان‌های برابر دارای موقعیت‌های اجتماعی نابرابرند، نه آن است که بعضی آزاده آفریده شده‌اند و بعضی دیگر برده. نزاری در ادب‌نامه، به توضیح آداب و رفتار درباری در جوامع فئودالی می‌پردازد، ولی باز هم از بیان عقاید اخلاقی خویش که در تضاد با آن آداب و قواعد است، غافل نمی‌ماند. ادب‌نامه، سرشار از لطایف بسیار و تمثیلات و حکایات منظوم

است. در واقع روش هنری نزاری در این اثر، همانند دیگر آثارش، وجوه مشترک بسیار با «سعدی» دارد. زمینه و اساس حکایت منظوم نزاری در ادب‌نامه، اخلاقیات جامعه هم عصر اوست، که بیشتر این حکایات یا از نویسندگان پیشین اقتباس شده و یا با مسایل سیرو سیاحت مرتبط است. نزاری ادب‌نامه را در سال ۶۹۵ هـ.ق به پایان رسانده است.

- درانی پور، طیبه، (۱۳۷۴)، اسطوره و روایات داستانی در دیوان حکیم نزاری قهستانی، بی نا
 - سرمد، غلامعلی، (۱۳۸۷)، «جستاری در مسائل تربیتی دیوان حکیم نزاری قهستانی»، علوم اجتماعی
مطالعات فرهنگی اجتماعی خراسان، تابستان و پاییز ۱۳۸۷ - شماره ۸ و ۹ (صص: ۱۰۱ تا ۱۱۸)

نزاری عقیده دارد که جامعه بشری در همه ادوار نیازمند رفتارهای شایسته اخلاقی است که هدف نهایی آن سعادت آدمی است، او که اخلاقیات را در ارتباط با موقعیت‌های اجتماعی بررسی می‌کند، عقیده دارد که سعادت را باید بر روی زمین و در میان مردمان جستجو کرد؛ و آن هم نه از طریق دوری جستن از واقعیات اجتماعی، بلکه از طریق برداشتن و رفع تناقضات اجتماع، او همچون بیشتر اندیشمندان قرون میانه، حکومت و اجتماع را مشابه به یکدیگر می‌داند.

- صفا، ذبیح الله، (۱۳۸۶)، تاریخ ادبیات در ایران، ج ۳، تهران: فردوس، چ ۱۳
 - غلامی، علی محمد، (۱۳۸۰)، عشق، کعبه و بهشت و دوزخ در دیوان حکیم نزاری قهستانی، مشهد: بی نا
 نگاه نزاری به کعبه، نگاهی آمیخته با تعبیرات عارفانه و اصطلاحات شاعرانه و بویژه تأویل خاص اسماعیلیان می‌باشد.

- غنی، کاظم، (۱۳۵۳)، «مدفن نزاری»، یغما، اردیبهشت ۱۳۵۳، شماره ۳۰۸ (صص: ۱۱۸ تا ۱۱۸)
 - دفتری، فرهاد، (۱۳۷۵)، تاریخ و عقاید اسماعیلیه، ترجمه فریدون بدره‌ای، چ ۱، تهران: فروزان
 فریدون بدره‌ای که نامش برای علاقمندان به ادبیات نامی آشناست. نزدیک به شصت کتاب از ایشان منتشر شده که اکثر آنها در حوزه ترجمه است. دکتر بدره‌ای در سال ۱۳۱۵ در کرمانشاه متولد شد، لیسانس، فوق لیسانس و دکتری زبان شناسی دارد، از جمله سمت‌های دکتر می‌توان به: اشتغال در فرهنگستان زبان ایران، پژوهشگاه واژه‌های بسامدی، کتابخانه فرهنگستان، رایزن فرهنگی ایران در پاکستان و رئیس کتابخانه ملی اشاره کرد، وی استاد مدعو در دانشگاه کالیفرنیا نیز بوده. وی نوشتن را با دو مجموعه بنام ناشناخته و دختری که مرد آغاز کرد، بدره‌ای کارهایی در حوزه تحقیق و ترجمه نیز دارد که از جمله آن می‌توان حوزه نقد ادبی، جامعه‌شناسی و ترجمه رمان را نیز نام برد. بخشی از ترجمه‌های دکتر بدره‌ای در حوزه تاریخ و عقاید اسماعیلیه است که در ۱۰ سال اخیر چاپ شده است کتاب "تاریخ و عقاید اسماعیلیه" از دکتر فرهاد دفتری ترجمه فریدون بدره‌ای، در دوره پانزدهم کتاب سال جمهوری اسلامی ایران از طرف وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به عنوان کتاب سال برگزیده شد.

- نزاری قهستانی، سعد الدین بن شمس الدین، (۱۳۹۱)، سفرنامه حکیم نزاری قهستانی، مصحح چنگیز بایبوردی و اهتمام محمود رفیعی، تهران: هیرمند

سفرنامه حکیم نزاری گزارش منظوم سفر این شاعر قهستانی به ایالات و شهرهای ماوراء قفقاز است. سفری که کمی بیش از یک سال و نیم به درازا کشیده است. و شاعر همراه با خواجه تاج‌الدین عمید، که مأمور عالی مقام حکومتی بود از راه اصفهان و نطنز و تبریز به ایالات ارمنستان و گرجستان رفته و در پایان از همان راه به زادگاه خویش بازگشته است. نزاری در اول شوال سال ۶۷۸ همراه با تاج‌الدین عمید به قصد رفتن به اردو (مقر ایلخان و سپاهیان در بیلاق الاطاق) از شهر تون (فردوس کنونی) عازم اصفهان می‌شود. روش نزاری در نظم سفرنامه هم باطن‌گرایی و هم راز و رمز‌گویی است و این دو عامل سبب شده است که بسیاری از نکات، حتی آن‌هایی که جنبه‌ی عقیدتی ندارند را باز نگوید یا بگونه‌ای قابل تفسیر و تأویل بیان کند. چنان‌که از انگیزه‌ی این سفر و اینکه تنها به عنوان یک همراه و هم‌نشین و هم‌سفر با تاج‌الدین عمید، این سفر دور و دراز را در پیش گرفته یا مأموریتی آشکار یا پنهانی و عقیدتی داشته هیچ سخنی نمی‌گوید و تنها درباره‌ی انتخاب راه اصفهان تصریح می‌کند که قصد او دیدار دوست و یار دیرینه‌اش ایرانشاه بوده که او را به نظم سفرنامه توصیه و تشویق کرده است. بخش اعظم سفرنامه اندرزهای اخلاقی و حکایات پندآموز عقیدتی است ولی به طور مختصر به اوضاع جغرافیایی، سیاسی، حکومتی و اجتماعی مناطق مورد بازدید اشاراتی دارد. علاوه بر شرح سفر داستان‌هایی نیز با عنوان حکایت و یا در متن سفرنامه بدون عنوان آمده است که مفهوم آنها همانند غزل‌های نزاری تبلیغ عقاید اسماعیلی و یا توصیه‌های اخلاقی است. این سفرنامه که به احتمال قوی پس از بازگشت نزاری از سفر و در بیرجند منظوم شده از دو نظر ارزشمند است، ارزش ادبی سفرنامه که همان ارزش ادبی آثار حکیم نزاری است، به نظر دکتر مظاهرمصفا نزاری قهستانی از شاعران طراز اول ایران است و آثار او هم ارزش بالایی دارد. ارزش‌های دیگر سفرنامه به واسطه آگاهی‌هایی است که در سفرنامه وجود دارد. نزاری در سفرنامه از وضع جغرافیایی بعضی محل‌ها، آب و هوا، اوضاع شهرها از نظر طبیعی، وضع ساختمان‌ها و ابنیه‌ی عمومی، از نظر سیاسی و وضع حکومتی، جنگ میان آباقاخان و منگوتیمور، جمع‌آوری مالیات‌ها و وضع اجتماعی مردم به طور مختصر سخن به میان آورده است. او سفرنامه را به امین الدین معادی تقدیم کرده و وی را عیسی ثانی نامیده است. این عنوان گویای این مطلب است که او شخصیت ارشد جامعه اسماعیلی ایران بوده است. کلیات نزاری از مجموعه‌ی کتابخانه عمومی دولتی به نام م.ی.سالتیکوف - شدرین در لنینگراد که سفرنامه جزو آن می‌باشد در زمان خود به عنوان تنها دست‌نویس مجموعه‌ی آثار شاعر به ثبت رسیده است. نسخه لنینگراد نمونه‌ای عالی از هنر خوشنویسی قرن ۱۵ بوده و قدیمی‌ترین نسخه دست‌نویس کلیات نزاری و دارای تاریخ آغاز رمضان سال ۸۳۷ هجری قمری است.

- فاضلی بیرجندی، محمود، (۱۳۷۳)، حکیم نزاری قهستانی در گران و ناشناخته ادب پارسی (یادداشتی بردو کتاب: زندگی و آثار حکیم نزاری - دیوان حکیم نزاری قهستانی)، تهران: بی نا
- حکیم نزاری شاعر قرن ۷ وی از عداد آن کسان است که اندیشمند و صاحب مفکره ای خلاق بوده و از قضای روزگار در گرفتاری و عسرت زیسته و جان سپرده، اما گذشت زمان نام و آثار او را نه تنها نفرسوده بلکه با جلوه و جلایی که دارد به امروز و امروزیان هم قابل عرضه است.
- فراهانی، «لغاتی چند»، ارمغان، دی ۱۳۱۴، شماره ۱۷۴ (صص: از ۷۶۷ تا ۷۷۲)
- مایل هروی، (۱۳۹۲/۱۲/۱۰، ۱۰:۳۰)، نامه الموت، مشهد: بنگاه کتاب، چ ۱،
vajhedin.blogfa.com
- مجتهد زاده بیرجندی، شیخ مرتضی، (۱۳۴۴)، نسیم بهاری در احوال حکیم نزاری، مشهد: بی نا
- مصفا، مظاهرن اسماعیل، (۱۳۷۱)، متن انتقادی دیوان حکیم نزاری، تهران: علمی
- مصفا، مظاهرن اسماعیل، (۱۳۷۱)، متن انتقادی دیوان حکیم نزاری قهستانی (بر اساس ده نسخه، نه نسخه خطی معتبر کهن سال و متن ماشین شده رساله دکتری دکتر سیدعلیرضا مجتهدزاده)، تهران: علمی
- مدیریت میراث فرهنگی بیرجند، (۱۳۹۲/۱۲/۱۰، ۱۸)، آرامگاه شاعر حکیم نزاری (گزارش ویژگیهای معماری و تاریخی)، بیرجند: مدیریت میراث فرهنگی، shahrmajazi.com
- مجتهد زاده، علیرضا، (بی تا)، حکیم نزاری قهستانی، مشهد: بی نا
- مصفا، مظاهر و محمود رفیعی، (۱۳۱۸)، دیوان حکیم نزاری قهستانی (بر اساس ده نسخه خطی معتبر کهن سال)، تهران: هیرمند
- محقق، مهدی و رحیم سلامت آذر، (۱۳۸۹)، «بررسی برخی از ویژگیهای سبکی یا تصویرهای شاعرانه در غزلیات حکیم نزاری قهستانی»، سبک شناسی نظم و نثر فارسی، شماره ۹، (صص: از ۳۷ تا ۵۲)
- یکی از مؤلفه ها و ویژگیهای سبکی در شعر هر شاعر توانایی وی در ارائه تشبیه و استعاره و بطور کلی صور خیال در شعرست و از این رهگذرست که قدرت شاعری او شناخته میشود و میتوان هنر وی را ارزیابی کرد. اشعار نزاری ساده، بی پیرایه و خالی از تکلف است که در آنها، شاعر مضامین شعری خود را همراه با تصاویر شاعرانه زیبایی ارائه کرده.
- محقق، مهدی و رحیم سلامت آذر، (۱۳۸۹)، «جایگاه بدیع در دیوان حکیم نزاری قهستانی»، فصلنامه اندیشه های ادبی، سال دوم، شماره ۳، (ص: ۶۳)
- نزاری در آثار خود از اکثر آرایه های لفظی سود جسته است که از جمله آن می توان آرایه ازدواج، التزام، ترصیح، تشابه الاطراف، تضمین، تکرار، واج آرای، انواع جناس های لفظی و معنوی، ردالقیافیه، رد المطلع، طردو عکس، قلب را نام برد.

- مجتهدزاده، سید علی رضا، (۱۳۴۵)، «سعدالملة و الدین حکیم نزاری قهستانی»، ادبیات و زبانها و جستارهای ادبی (دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد)، شماره ۶ و ۷
- مجتهدزاده، سید علی رضا، (۱۳۴۵)، «نزاری قهستانی»، ادبیات و زبانها جستارهای ادبی (دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد) - شماره ۱، (ص: / از ۲۹۸ تا ۳۱۵)
- نجف ترابی بهلگرد، (۱۳۸۲)، نقد و تحلیل اشعار حکیم نزاری قهستانی، بی نا
در این اثر نویسنده نظاره ای بر نقد اشعار و غزلیات نزاری شاعر داشته، نزاری پیرو مذهب شیعه اسماعیلی بوده وی دارای آثار نسبتاً زیادی است که متأسفانه به جز دیوان او که چند سال پیش به چاپ رسیده بقیه آثارش ناشناخته مانده است. بیشتر حجم دیوان او را غزلیات تشکیل می دهد.
- ناصر خسرو، (۱۹۷۷)، سفرنامه، ویراسته م. غنی زاده و س. م. دبیر سیاقی، تهران: بی نا
- نزاری قهستانی، سعد الدین، (۱۳۷۱/۱۳۷۳)، دستور نامه، ویراسته م. مصفا، تهران: بی نا
- نعمان ابن محمد قاضی ابو حنیفه، (۱۹۶۰)، اساس التأویل، ویراسته ع. تامر، بیروت: بی نا
- نجاری، ابراهیم، (۱۳۷۴)، بحث در اندیشه‌های باطنی حکیم نزاری و مقایسه آن با افکار ناصر خسرو
قبادیانی با تکیه بر دیوان آن دو، تهران: دانشگاه شهید بهشتی
- و صاف، عبدالله ابن فضل الله، (بی تا)، تاریخ و صاف، ویراسته ع. آیتی، تهران: بی نا
- هروی، سیف ابن محمد، (۱۹۷۳)، تاریخنامه هرات، ویراسته م. زبیر صدیقی، تهران: بی نا
- یاقوت حموی، شهاب الدین ابو عبدالله، (۱۹۹۰ م)، معجم البلدان، جلد ۷، بیروت: دارالکتب العلمیه
- -----، (۱۳۹۲/۱۲/۱۰)، «فصلنامه حکیم» (دانشگاه پیام نور بیرجند) سال اول، تابستان ۱۳۷۱،
- ش ۳، ص ۵۴، vajhedin.blogfa.com

منابع و مأخذ

- صفا، ذبیح الله، (۱۳۸۶)، تاریخ ادبیات در ایران، ج ۳، بخش ۲، تهران: فردوس، ج ۱۳
- نادیه. جمال، (۱۳۸۲)، بقای بعد از مغول (نزاری قهستانی و تداوم سنت اسماعیلی در ایران)، ترجمه فریدون بدره ای، تهران: فرزانه
- بیرجندی، مجتهدزاده، (۱۳۴۴)، نسیم بهاری در احوال حکیم نزاری، مشهد: بی نا
- سایت های کتابخانه ملی
- کتابخانه آستان قدس
- سایت مقالات و پایان نامه ها:

Noormags

۲۰۵۷

مجموعه مقالات همایش ملی نقد و تحلیل زندگی، شعر و اندیشه حکیم نزاری قهستانی
دانشگاه بیرجند - دانشکده ادبیات و علوم انسانی - اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۳

Magiran
Irandoc